

L. KAVUN
Cherkassy

ZINAIDA TULUB'S NOVEL «MANCATCHERS» IN CONTEXT OF LITERARY HIERACHY IN 20-ies OF XX CENTURY

The article tells about high and massive literature in the aspect of its creation and reception. Particularly the novel «Mancathcers» by Zinaida Tulub is being discussed in the context of literary hierarchy in 20-ies of XX century.

Promoting active character and national history lessons, Z. Tulub' vector of artistic search leads to a crossroads of mass and classical literature. Her novel «Mancathcers» differs from primitive adventure and historical works of popular literature broad historical background, details and realism of details related to the Ukrainian era XVII century.

Key words: mass and high literature, historical novel, literary hierarchies, literary theory, context.

Л. И. КАВУН
г. Черкассы

РОМАН ЗИНАИДЫ ТУЛУБ «ЛЮДОЛОВЫ» В КОНТЕКСТЕ ЛИТЕРАТУРНЫХ ИЕРАРХИЙ 20-х годов XX века

В статье говорится о высокой и массовой литературе в аспекте ее создания и рецепции. В частности рассмотрены роман Зинаиды Тулуб «Людоловы» в контексте литературных иерархий 20-х годов XX века.

Пропагандируя активного героя и уроки национальной истории, З. Тулуб вектор своих художественных поисков направляет на перекресток массовой и классической литературы. Ее роман «Людоловы» отличается от примитивных авантюрно-исторических произведений массовой литературы широким историческим фоном, реализмом деталей и подробностей, связанных с украинской эпохой XVII века.

Ключевые слова: массовая и высокая литература, исторический роман, литературная иерархия, теория литературы, контекст.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2015

УДК 821.161.2.09Капніст

О. В. КАЗАНЖИ
м. Миколаїв

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» У ПЕРЕКЛАДІ В. КАПНІСТА: ПРОУКРАЇНСЬКЕ ТЛУМАЧЕННЯ

У статті проаналізовано переклад «Слова о полку Ігоревім» В. Капніста. Особлива увага акцентується на коментарі до перекладу, в якому перекладач послуговується українською лексикою для тлумачення так званих «темних місць» «Слова...».

Ключові слова: переклад, інтерпретація, тлумачення, лексика.

Сьогодні в Україні не існує жодного сумніву з приводу того, що «Слово о полку Ігоревім» є історико-літературною пам'яткою нашого народу. Починаючи з кінця XVIII століття до сучасності, найвидатніший твір княжої доби вивчається багатьма дослідниками, не залишає байдужими письменників. Це засвідчують численні історико-літературні праці, художні переклади і переспіви. Надзвичайна популяр-

ність «Слова...» призвела до виникнення різних гіпотез щодо його авторства (автор залишається невідомим), місця й часу написання, жанрової приналежності, навіть його оригінальності. Уже до середини XIX століття була поширена думка, що героїчна поема є сучасною підробкою, майстерною фальсифікацією (О. Сенковський, М. Каченовський, І. Давидов, І. Беліков, М. Катков). Для спростування

подібного твердження багато зробили українські історики і літературознавці XIX століття, серед яких варто назвати М. Бантиш-Каменського, Р. Тимківського, М. Максимовича, М. Костомарова, М. Маркевича, М. Куліша, І. Франка. Вони переконливо доводили, що «Слово...» є національною історико-літературною пам'яткою XII століття.

Проте, досі окремі місця поеми залишаються не осяжними для її тлумачів, що посилює цікавість до перших інтерпретацій «Слова...», зокрема, до мало відомих. До таких належить переклад В. Капніста. Український російськомовний поет і драматург, активний громадсько-політичний діяч, відомий своєю національно-визвольною місією в Пруссії та проектом створення козацького війська, протягом свого життя прагнув установаження історичної справедливості.

Письменник став одним із перших дослідників «Слова...». Часові межі його праці над твором остаточно не з'ясовані. В. Бабкін указує період з 1809 до 1813 р. [3, 560], проте сучасний дослідник перекладу митця Є. Руднев доводить, що його праця з перервами тривала з 1786 до 1813 р. [5, 26]. Отже, В. Капністові давньоруська пам'ятка була відома ще до 1792 р., коли вона опинилася у графа О. Мусіна-Пушкін, котрий видав твір 1800 р. у перекладі українських істориків М. Бантиш-Каменського і О. Малиновського. Також В. Капніст зробив спробу укласти ґрунтовний історичний коментар до «Слова...», оскільки попередні пояснення О. Мусіна-Пушкіна й О. Шишкова не тлумачили багатьох «темних місць» поеми.

Під час своєї праці письменник використав «Літопис Нестора» 1767 року видання, а також «Историю Российскую» В. Татищева й інші наукові джерела, зафіксовані Д. Бабкіним у примітках до другого тому творів В. Капніста [3, 561]. Прозовий переклад письменника починається з передмови, в якій він, надаючи належне традиції, проводить паралель між Оссіаном і Бояном: «...после введения к нам христианства имели мы уже собственного Осияна в творце песни о несчастном ополчении храброго князя Игоря и Орфея в предшественнике его Бояне» [3, 90]. На думку Ю. Левіна, автор цих рядків прагнув показати міжнародне значення твору, яке не обмежу-

ється місцевими національними потребами, і натякає, що його батьківщина мала не гірших поетів, ніж у європейських та інших країнах [4, 74]. Ще одна причина порівняння західно-європейського барда зі слов'янським Бояном полягає в поміченій перекладачем подібності доль шотландського й українського народів, поневолених великими монархіями і вимушених відстоювати право на власну незалежність і винятковість своєї культури («Краткое изыскание о гипербореанах»). Далі В. Капніст виражає сумніви з приводу достовірності перекладу О. Шишкова і спростовує поширену версію про написання «Слова...» В. Татищевим, істориком XVIII століття, тобто створення ним підробки.

У другій частині глави «Краткая повесть о несчастной войне противу половцев удельного Новгород-Северского князя Игоря Святославича и о возвращении его из плена с присовокуплением содержания песни о походе сем» В. Капніст детально переказує літописні оповіді про похід князя Ігоря, вводячи читачів у коло реальних подій, після чого подає власний переклад давньоруської пам'ятки. Уже в назві він визначає жанр «Слова...» як пісню, підтверджуючи це використанням ритмізованої прози при написанні своєї інтерпретації. Художній переклад письменника становить значну літературну цінність. У ньому відчувається поетичний хист митця-лірика.

В. Капністові вдалося зберегти патріотичний дух пісні. У своєму перекладі він виступає романтиком, прихильником національно-визвольної ідеї. Проблема відсутності єдності народу, якої завжди бракувало українцям, безумовно, хвилювала літератора. Заклик руських князів до припинення міжусобиць та єднання заради державного добробуту проходить крізь усе «Слово...». У перекладі В. Капніста ця думка звучить переконливо: «О Ярослав и все потомки Святославовы! Понизьте уж знамена ваши; вложите во влагалища поврежденные ваши мечи. Уже вы отстали от славы предка вашего. Вы крамолами своими начали наводить нечестивых на землю русскую, на племя Всеславово» [3, 105].

Виняткове значення для українського літературного процесу й історії має коментар письменника до «Слова...», що містить 228 по-

зицій. В. Капніст першим серед інших дослідників і перекладачів пам'ятки поклав в основу своєї інтерпретації історичний принцип. Складаючи перелік тлумачень, письменник звертається за допомогою не лише до доступних відомих історичних джерел. У листі до київського поштмейстера І. Бажанова автор просить пояснити, хто такий «бос» і що таке «Плесньск на болони и дєбрь Кисаню». «Может быть, сии названия испорчены переписчиками; то нельзя ли отыскать... киевских, хоть похожих на оные» [3, 460]. Отже, митець побачив надзвичайну близькість між мовою твору й українською мовою. Так, у коментарі з'являється українська лексика як джерело тлумачення «темних місць» «Слова...». Наприклад, вислів «*потяту быти*» пояснюється словом «*тяти*» («Не дам тобі дерева тяти. Значит не дам тебе дерево рубить»); при тлумаченні слова «*комони*» (кони), перекладач звертається до поняття «комонные полки», широко вживаного в «малороссийском наречии»; «*буй тур*» асоціюється з українським *бугаєм* («породистый вол»). У сучасній українській мові неодноразово вживаними є слова, використані в творі: «*звон*» (дзвон), «*брешут*», «*потручати*», «*порох*» (рос. «пыль»), «*смага*», «*жадни*» (жодний) тощо [3, 108–161]. В. Капніст також часто звертається до національних традицій, що допомагає йому розшифрувати окремі незрозумілі місця. Так, інтерпретуючи дієслово «*рокотаху*», він пригадує бандуру, інструмент кобзарів, з якими ототожнює Бояна, а слово «*засапужники*» означає як зброю, ношену за чоботами простими українцями [3, 142].

Цікаво, що в російському тексті письменник уживає українські слова, зокрема: «Володимирович», замість «Владимирович»; «уважати», замість «считать»; «не можна», а не російське «нельзя». Проте мовне питання стало одним із чинників, які завадили перекладачеві надрукувати «Слово...». М. Лорер зауважує, що коли В. Капніст 1815 р. зробив останню спробу надрукувати свою працю, Смірдин вимагав у нього прибрати передмову й вилучити з тексту українські слова, яких у коментарях було чимало [5, 25]. Цей факт свідчить про небажання з боку імперських сил і влади мати правильний переклад і тлумачення на-

ціональної реліквії. До цього додаються спогади дочки митця С. Скалон, в яких вона пригадує, як довго й болісно батько працював над «Словом...» і як жоден не брався допомогти йому видати твір, а причиною цьому став наказ згори [5, 24]. Надто гостро стояло в Російській імперії мовне питання, а в інтерпретації В. Капніста досить яскраво вимальовувалось національне забарвлення поеми, її відвертий романтичний патріотичний дух, ідея єдності в боротьбі за волю.

Працю одного з перших вітчизняних інтерпретаторів «Слова...» з 20-х рр. XIX століття продовжили Р. Тимківський, М. Максимович, Ом. Огоновський. Власне, М. Максимович створив ґрунтовний коментар обсягом у 65 позицій. Він особливо багато уваги приділив тлумаченню пам'ятки з позиції українського світобачення.

Остаточного не визначено, чи були знайомі сучасники В. Капніста з його перекладами й коментарями, оскільки вперше вони були надруковані лише 1950 р., проте сьогодні до його праці звертаються сучасні дослідники давньоруської пам'ятки. Зокрема, Б. Яценко в тлумаченнях неодноразово згадує ім'я письменника і посилається на нього при з'ясуванні місця знаходження міста Тьмутароканя [6, 116]. Коментарі В. Капніста відрізняються докладністю й обґрунтованістю і свідчать про ретельність дослідника, який узяв на себе відповідальність пояснювати одну з кращих національних історико-літературних пам'яток. Можна стверджувати, що більшість історичних тлумачень, зроблених ним, і досі залишаються без значних змін. Це стосується славнозвісного Бояна, котрий, за підтвердженням Б. Яценка, був улюбленим співцем князя Олега-Михайла Святославовича. Таємничу Троянову землю В. Капніст розмістив між Балкано-Дунайськими краями й Дніпром, що відбилося у висновках М. Брайчевського [1, 317] і Б. Яценка [6, 111]. Переконаливо виглядає тлумачення письменником останнього «темного місця» «Слова...»: «*Игорь едет по Боричеву на Пирогошу*». Він, посилаючись на В. Татищева, доводить, що *Боричів* – це гора до Подолу, на якій розташувався ідол Перун і проводилися урочисті жертвоприношення за часів Володимира [3, 161]. Це місце і є *Пирогоща*. Подібне

пояснення зустрічаємо в Б. Яценка: «*Пирогоща – складне слово: тобто «вогонь» + «жертва», або «очисна жертва», – а «988 р. княни по Боричеву спусли у Дніпро своїх старих богів»* [6, 124].

Серед коментарів В. Капніста багато й оригінальних, проте не прийнятих сучасними науковцями. Зокрема, він уважає, що згубний для Ігоря бій завершився на лівому березі Ді-нця нижче від Чугуєва й Кагальського перевозу. Таким чином, річка *Каяль*, насправді, – ріка *Кагал*. Фразу «*Но рози нося им хоботы пашут*» перекладач розтлумачує за допомогою українського прислів'я «*Зле Романа робиш, що литвином ореш*», яке пішло від перемоги Романа, брата Давида Ростиславича над литовцями, після чого князь наказав орати полоненими землю. Письменник робить припущення, що «сочинитель противу полагаю победе Романа малодушию брата его Давида, хотел в упрек ему сказать, что тот орал землю побежденными литвинами, а робкий Давид, привязав знамена свои к рогам волов, пашет землю» [3, 155]. Неординарний висновок робить В. Капніст про вислів «*Дети Бесовы*»: «Не ошибкою ли переписчика названы здесь полувцы бесовыми детьми? Это была бы грубая брань, неприличная столь благоразумному писателю. Не испорчено ли это слово из бусовы дети?». Перекладач робить припущення, що Бус був відомим половецьким полководцем.

A. KAZANZHUY

Mykolaiv

«THE LAY OF IGOR» OF KAPNIST'S TRANSLATION: UKRAINIAN INTERPRETATION

In the article the translation of «The Lay of Igor» is analyzed. Particular attention is accentuated on the commentary to the translation, in which the translator uses the Ukrainian vocabulary for interpretation of so-called «black passages» of «The Lay of Igor».

Key words: translation, interpretation, vocabulary.

A. В. КАЗАНЖИ

г. Николаев

«СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВОМ» В ПЕРЕВОДЕ В. КАПНИСТА: ПРОУКРАИНСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ

В статье проанализирован перевод «Слова о полку Игоревом» В. Капниста. Особое внимание акцентируется на комментарии к переводу, в котором переводчик использует украинскую лексику для толкования так называемых «тёмных мест» «Слова...».

Ключевые слова: перевод, интерпретация, толкование, лексика.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2015

Переклад «Слова о полку Ігоревім» В. Капніста, на жаль, не мав значного впливу на його сучасників, але, аналізуючи його працю з погляду сьогодення, варто визнати, що він, разом з М. Максимовичем, фактично започаткував академічне словознавство. Ґрунтовні коментарі письменника можуть стати новим поштовхом до подальшого розкодування «Слова...», на що сподівався письменник-патріот, вибачаючись за можливі помилки у власній інтерпретації: «...сии самые ошибки, может статься, послужат людям искуснейшим меня в отечественной истории и языке в отыскании истины» [3, 162].

Список використаних джерел

1. Брайчевський М. Ю. Автор «Слова о полку Ігоревім» та культура Київської Русі / М. Ю. Брайчевський ; упоряд. Ю. В. Павленко. — К. : Фенікс, 2005. — 552 с.
2. Іофанов Д. Невідомий переклад «Слова» Капністом / Д. Іофанов // Радянська Україна. — 1950. — 7 квітня. — С. 3.
3. Капніст В. В. Собрание починений : в 2 т. / В. В. Капніст. — М ; Л. : Изд-во АН СССР, 1960. — Т. 2. — 631 с.
4. Левин Ю. Д. Оссиан в русской литературе : (кон. XVIII – первая треть XIX века) / Ю. Д. Левин. — Л. : Наука, 1980. — 205 с.
5. Руднев Є. В. Капніст — перший перекладач «Слова о полку Ігоревім» / Є. Руднев // Слово і Час. — 2000. — № 4. — С. 21–26.
6. Яценко Б. «Слово о полку Ігоревім» та його доба : (Комплексне дослідження) / Б. Яценко ; дослід. фундація ім. Ольжича в США. — К. : Вид-во ім. Олени Теліги ; Веселка, 2000. — 253 с.